

نگاهی به مطالعات صورت گرفته در زمینه ابعاد اجتماعی و سیاسی حذف سدها

حذف سدها؛ از توهم تا واقعیت

در چند سال اخیر در کشورمان، سخن از حذف سدها را بارها شنیده‌ایم. سدهایی که با هزینه‌های گزاف احداث شده‌اند و خوب یا بد در حال بهره‌برداری هستند. سدهایی که با تأمین منابع آب از یک سو و تخریب اکوسیستم‌ها و سرمایه‌های انسانی از سوی دیگر، برخی را منتفع و برخی دیگر را متضرر کرده‌اند. اگرچه احداث سدها توانسته‌است از طریق تنظیم جریان آب و کنترل سیلاب‌ها، به بهبود معیشت و رفاه جوامع کمک شایانی را ارائه دهد، اما از طرف دیگر وضعیت نامطلوب اکوسیستم‌های آسیب‌پذیر کشورمان موجب شده تا تقاضا برای حذف سد مطرح گردد. ۴۷.

در حال حاضر در کشورمان، دو گروه طرفدار و مخالف حذف سد، به دو جامعه‌ی نسبتاً کوچک محدود می‌شوند. طرفداران حذف سد عموماً از فعالان محیط زیستی هستند که بدون تعلق و وابستگی به محدوده یا منطقه‌ای خاص، اساساً به دلیل توجه جدی به حفظ محیط زیست کشور و مشاهده فعالیت‌های حذف سد در برخی کشورهای پیشرفته، حذف سدها را طلب می‌کنند. مخالفان حذف سدها نیز عموماً از مسئولان تأمین آب در کشور هستند که حذف سدها را یک تصمیم احساسی می‌دانند و گروه مخالفان را به عدم آگاهی و اطلاع نداشتن از واقعیت‌ها متهم می‌نمایند. البته انتظار می‌رود در صورت ورود بحث حذف سدها به عرصه‌ی عمل، بخش قابل توجهی از حاکمیت و جامعه نسبت به آن عکس‌العمل‌های تند نشان دهند و دیگر صرفاً به یک جدال کلامی بین دو جامعه‌ی دوستداران حفظ محیط زیست و مسئولان تأمین آب خلاصه نخواهد بود.

به عنوان یک ناظر بیرونی، تشخیص اینکه چقدر حذف سدها شدنی و مطلوب است کار دشواری است. در این نوشتار، سعی خواهد شد تا با نگاهی به مطالعات صورت گرفته در زمینه‌ی ابعاد اجتماعی و سیاسی حذف سدها که اخیراً در یک شماره ویژه از مجله چاپ شده است، به دنبال پاسخ به این سوالات باشیم که اساساً نهضت حذف سد در کشورهای پیشرفته چگونه شکل گرفته است، هدف اصلی آن چیست و با چه مسائلی روبروست؟ پاسخ به این سوالات از این منظر حائز اهمیت است که اگر بتوان فلسفه‌ی نهضت پرطمطراق حذف سد را شناخت، آنگاه می‌توان با نگاهی متعادل‌تر نسبت به راهکار حذف سد برای احیای اکوسیستم‌های نیمه‌جان کشورمان پرداخت.

در ادامه خلاصه‌ای از این نوشتار ارائه می‌شود و متن کامل مقاله در لینک پایین صفحه قابل دسترسی است.

سدهای حذف شده

طبق مقالات مطالعه شده، کشورهای پیشتاز در زمینه‌ی حذف سدها را می‌توان ایالات متحده، کانادا و فرانسه دانست. بر

اساس آمار موجود، تا پایان سال ۲۰۱۵ نزدیک به ۱۳۰۰ سد حذف شده‌اند که تنها ۲۹ سد دارای ارتفاع بیشتر از ۱۰ متر و چهار سد بالای ۳۰ متر بوده‌اند. شناخته‌شده‌ترین مورد از حذف سد مربوط به سد ( ) با ارتفاع ۳۳ متر بوده که در سال ۲۰۱۱ و در ایالت واشنگتن تخریب شده است.

از منظر اکولوژیکی، سدها موجب تغییرات شدیدی در فرایندهای اکوسیستمی مانند افزایش نشت و تبخیر آب، جلوگیری از مهاجرت آبزیان، کاهش جابجایی رسوبات و تغریق نمودن اکوسیستم‌های رودخانه می‌شوند. اما با نگاهی بر مقالات این مجله میتوان این جمع‌بندی را ارائه داد که اصولاً عوامل متعدد دیگری به غیر از مسائل اکولوژیکی در حذف سدها دخیل بوده‌اند و حتی به پایان رسیدن عمر سازه‌های سدها و مسائل امنیتی نقش کلیدی را در حذف سدها ایفا کرده‌اند. شِرِن و دیگران (۲۰۱۷) به این مسأله تأکید می‌کنند که بسیاری از سدهایی که تا کنون در کانادا حذف شدند جزو سدهایی هستند که در قرن نوزدهم یا اوایل قرن بیستم برای اهدافی احداث شده‌اند که یا عمر مفید آنها به سر رسیده یا دیگر آن اهداف وجود ندارد. اما در سدهایی که هنوز در حال تأمین اهداف موردنظر خود هستند با مناقشات بسیار جدی‌تری برای حذف شدن روبرو هستند. لذا، نکته‌ی بسیار مهم دیگری که به طور غیرمستقیم می‌توان از این مقالات و ارجاعات ذکر شده در آنها استنباط کرد، این است که دغدغه‌ی حذف سد عموماً در مناطق پرآب (نسبت به تقاضا) مطرح و پیگیری شده است.

چالش‌های کلیدی در فرایند حذف سدها

مسأله‌ی بسیار مهمی که تقریباً محور اصلی مباحث ارائه شده در عموم مقالات را تشکیل می‌دهد، مطالعه‌ی چالش‌هایی است که در مسیر حذف سدها رخ داده است. در حقیقت، تمامی این مقالات در قالب تشریح موارد شکست و موفقیت پروژه‌های حذف سد تعریف شده‌اند. مطالعه‌ی این موارد نکات بسیار آموزنده‌ای را تولید نموده که می‌توان از آنها هم برای درک بیشتر پیچیدگی فرایند حذف سد و هم مقایسه بستر موجود در این پروژه‌ها با شرایط کشورمان استفاده کرد. نکات استخراج شده از این مقالات، ذیل تیتروهای زیر در فایل پیوست قابل مطالعه خواهد بود:

موافقان و مخالفان

جدال بی‌پایان در دو دنیای متفاوت

انگیزش‌های متفاوت و عدم همدلی بین مخالفان و موافقان

تخصص و علم

جدیت و نظم در پروژه‌های حذف سد

رقابت علمی بین موافقان و مخالفان

سیاست‌ورزی مخالفان

سودجویی بخش خصوصی (در سدهای خصوصی)

با توجه به مطالب ارائه شده در این نوشتار، می‌توان چندین مورد را در قالب نتیجه‌گیری از مسأله‌ی حذف سد متذکر شد که بدون شک توجه به آنها در شرایط کنونی کشورمان که با چالش‌های جدی در اکوسیستم‌های آبی مواجه است اهمیت بالایی دارد زیرا راهکار حذف سد در این میان به دفعات پیشنهاد شده و مورد بحث قرار می‌گیرد. نتیجه‌گیری حاصل از مطالعه‌ی مقالات مزبور و مقایسه آنها با شرایط کشورمان در قالب چندین مورد ارائه شده است.

قطعاً مقایسه وضعیت اقلیمی و توسعه‌ی اقتصادی کشورمان با کشورهای پیشتاز در زمینه‌ی حذف سد، نشان دهنده دشواری دوچندان این هدف در ایران است.

اگرچه در بیشتر مطالعات حذف سد (در کشورهای پیشرفته) به دریاچه‌های پشت سد (از لحاظ تفریحی) یا تولید انرژی برقابی (به عنوان انرژی تجدیدپذیر) به عنوان عوامل کلیدی مخالفت جوامع برای حذف سد اشاره شده است، اما در کشورمان قطعاً مسأله‌ی اصلی در حذف سدها در ارتباط با معیشت جوامع روستایی و تأمین آب کشاورزی، شرب و صنعت خواهد بود که برخورد با آن بسیار پیچیده‌تر است.

حذف سد نه تنها از لحاظ اجتماعی و اقتصادی دارای پیچیدگی بالاست، بلکه از منظر اکولوژیکی نیز دارای عدم قطعیت‌هایی است که بدون شک نمی‌توان آن‌را بدون بررسی، در همه موارد مثبت دانست. برای مثال، حذف سدهای احداث شده در مسیر رودخانه‌های منتهی به یک تالاب لزوماً موجب احیای آن تالاب و اکوسیستم آن نخواهد شد. برخلاف کشورهای پیشرفته‌ای که در زمینه‌ی حذف سد پیشتاز هستند، در کشورمان هنوز مسأله‌ی حذف سد با جامعه‌ی محلی و دغدغه‌های آن مواجه نشده است و لذا نباید چالش اصلی در مسیر حذف سد را در طرفداران مسئولان تأمین آب کشور دانست.

وابستگی به مسیر، بزرگ‌ترین مسأله‌ایست که در برابر راهکار حذف سد وجود دارد. حضور سدها و ایجاد زمینه لازم برای تأمین مطمئن تر آب، قطعاً وابستگی به آب را افزایش داده و اکنون وابستگی بالا به منابع آب در کشورمان که متأثر از انتخاب راهبرد احداث سد بوده، به جدی‌ترین چالش بدل شده است.

با محوریت مسأله‌ی تداوم اکولوژیکی رودخانه‌ها، به نظر می‌رسد در کشورمان با چالش‌های بسیار عمیقی مواجه هستیم که قطعاً نسبت به فرایند حذف سد اولویت دارند. ضعف نظام حکمرانی آب که توان حفاظت از منابع آب را ندارد، قطعاً چه با حضور و چه بدون حضور سدها نقش تخریبی خود را ایفا خواهد کرد و مانع از رسیدن به اهداف اکولوژیکی می‌شود.

در پایان لازم است به این نکته توجه اکیدی صورت گیرد که اگرچه محتوای این نوشتار طبیعتاً به مذاق مخالفان حذف

سد خوش‌تر می‌آید، اما مسأله‌ی اصلی در این است که همانقدر که این مطالب دشواری حذف سد را نمایان می‌سازد به همان اندازه خطرات ادامه مسیر تأمین بیشتر آب از طریق احداث سد، انتقال آب، شیرین‌سازی منابع آب و ... را گوش‌زد می‌نماید.

برای دریافت و مطالعه متن کامل این مقاله از لینک زیر استفاده کنید.